

Hastane Eczacılığı ve Etik

Gülbin ÖZÇELİKAY - Sevgi ŞAR - G. Hale ÖZCÖMERT - Eriş ASIL

Ankara Üniversitesi Eczacılık Fakültesi

Son yıllarda bazı Avrupa ülkelerinde "Hastane Eczacılığı" klinik eczacılık hizmetleri anlamında gelişme göstermektedir. Bu hasta merkezli hizmetler, güvenli ve etkili ilaç tedavisi sağlama ihtiyacından doğmuştur. Bu bağlamda hastane eczacılığı hizmetlerinde, ilaçla ilgili klinik sorunların çözümü, ilaçlar hakkında bilgi verme ve önerilerde bulunma, hastanelerde yatan ve poliklinik hastalarının yanısıra ayrıca sağlık personelinin eğitimi ve hastane ortamında ilaçların akılcı kullanımına katkıda bulunma gibi görevler de eczacının görevleri arasına girmektedir. Bu hizmetleri uygularken hastane eczacılarının görevleri ile ilgili sorun ve çelişkiler ortaya çıkmaktadır.

Bu ortamda, etik, eczacılık etiği veya meslek etiği gibi günümüzde yaygın olarak kullanılan kavramlardan bahsetmek gerekir.

Etik, toplumun gelişmesi ile birlikte oluşmuştur. Kuralları hukuk kurallarından farklı olarak toplumsal tepkilerle biçimlenmiştir.

Çok basitleştirilmiş bir ifade ile "ahlak kuramı" ya da "teorik ahlak" diyebileceğimiz etik, ahlak'ın temelini sorgulayan ve "iyi" kavramının ne olduğunu, "mutlak iyi"nin olup olmadığını, varsa ona nasıl ulaşılacağını araştıran zihinsel bir etkinliktir.

Eczacılık uygulamaları içinde etkinlik gösteren ve eczacılıktaki değer sorunlarının ele alındığı alan ise "eczacılık etiği" adını almaktadır.

Bir mesleğin ayırıcı özelliklerinden biri, o meslek üyelerinin davranışlarını yöneten kurallar ve standartların varlığıdır. Bu kurallar ya da standartlar "meslek etiği" olarak bilinir.

Eczacılar günlük uygulamalarında

kendilerini doğru ve yanlış davranış arasında karar vermeye zorlayan pek çok durumla karşılaşır. Eczacının davranışlarının veya karakterinin doğruluğunun veya yanlışlığının sorgulanabildiği durumlar, çoğunlukla etikle ilgili sorunların ortaya çıkmasına neden olur. Örneğin, bir eczacıdan, hastaya, ilaç bağımlılığından kurtulması için plasebo vermesi istenebilir. Bir hastane eczacısı, umutsuz bir kanser hastasının, hastanın isteğine aykırı olarak antineoplastik ajanlarla agresif biçimde tedavi edildiğine şahit olabilir. Bir poliklinik eczacısından hastalara şüpheli kaynaklardan satın alınmış ilaç ve ilaç numunelerini vermesi istenebilir. Hatta hastane etik kurullarında hizmet veren eczacıların ötenazi konusunda zor kararlar almaları gerekebilir. Ancak doğru veya yanlış hareket tarzları ile ilgili bütün kararlar etik kararlar değildir. Bazı davranışlar açıkça ve tartışmasız olarak yasa dışıdır.

Etik değerlendirmeler üç özelliğe göre ayırt edilirler;

1. Etik değerlendirmeler nihaidir, yani en son değerlendirmelerdir.

Karşılaştırılabilecek veya başvurulabilecek daha yüksek bir standart veya makam bulunmaması açısından nihai veya temel değerlendirmelerdir.

Davranışların faydalı oluşu veya doğruluğu, nihai bir referans ile karşılaşma yapılarak belirlenir. Nihai standartın özelliği tartışmalıdır. Örneğin dini gelenekleri takip eden insanlar için referans standart, tanrının buyruğudur; tanrının bir isteği onaylayıp onaylamaması o davranışın etiğini oluşturur. Bu duruma teolojik mutlakiyet adı verilir.

Farklı kültürler, etik yargılar açısından farklı temellere sahiptirler. Dini gelenekler arasında çeşitli etik sistemleri taşıyan ahkaki tartışmalar çıkabilir.

2. Etik Değerlendirmeler Evrensellik Taşırlar

Sorgulanan eylemin doğru veya yanlış oluşu ile ilgili tek bir açık cevap varmış gibi ele alınırlar. Belli bir olay ile karşılaşan herkes, o olay ile ilgili aynı sonuca varmalıdır ve bu sonuç aynı olayla karşılaşıldığında farklılık göstermemelidir. Bu durum herkesin aynı fikirde olacağı anlamına gelmez, ancak etik bir tartışmaya katılanlar aynı sonuca varmaları gerektiğine inanacaklardır.

3. Etik Değerlendirmeler Herkesin İyiliğini Destekler

Bütün tarafların yararına eşit ağırlık vermesi açısından örneğin siyasi bir değerlendirmeden farklılık gösterirler.

Etik değerlendirmeleri, tek bir doğru veya yanlış cevabın varlığına inanan ve etkilenen herkesin görüşlerinin dikkate alındığı, nihai düşüncelerin dahil edildiği değerlendirmeler olarak tanımlıyoruz. Bu tanıma uyan bütün değerlendirmeler, birbirine aykırı iki veya daha fazla davranış farklılığı bulunan ikilemler içermezler. Örneğin hastanenin ilacını çalarak satan bir eczacının davranışı, açıkça hem etik hem de yasal sorunlar doğurur.

Etik ilkeler

Genel olarak ahlak kurallarının, daha kısa kuramsal ahlak (etik) ilkelerinden türetildiği ileri sürülmektedir. Spesifik ahlak kuralları düzeyinde bir tartışma çoğunlukla, etik ilkeler düzeyinde değerlendirildiği zaman çözülebilecektir.

1. Gizlilik

Eczacı, mesleki kayıtların gizli ve şahsi özelliklerine saygı duymalıdır. Hastadan gerekli izni almadan hastaya ait bilgileri hastanın ve toplumun yararının gerektirmesi ya da yasanın talep etmesi durumları dışında dışarıya vermemelidir.

2. Özerklik

Bir hastanın tedavisini seçme/reddetme hakkıdır. Hastanın kararı ne olursa olsun saygı gösterilmesi gerekir. Özerkliğin temelinde aydınlatılmış onam vardır.

3. Yararlılık

Hastanın iyiliğine olacak şekilde hareket etmektir. Hastanın yararını sağlamak, ancak bunu yaparken paternalist bir tutumdan kaçınmak ve özerkliğe zarar vermemek gerekir.

4. Adalet

Mesleki hizmetlerin ihtiyaca göre dürüstçe ve hakça paylaşılmasını sağlamak gerekir.

Eczacılar, eczacılık uygulamaları sırasında karşılaşılan etik sorunlarda belli bir karara varabilmek için etik ilkelerden yararlanırken güç durumlarla düşebilirler. Bir etik sorun meydana getiren her olay kendine özgü koşul ve gereklere sahiptir. Dolayısıyla etik ilkelerin her olayda yer alma biçimi olayın kendine özgüdür. Bir etik sorun karşısında eczacı hangi ilkeleri benimsemiş olursa olsun bu ilkelerin her birinin sorun karşısında az ya da çok yer aldığını görecektir.

Etik ilkeler konusunda en büyük tartışmalardan biri gizlilik ilkesinin ortadan kaldırılması veya hastanın ve toplumun yararı için bir istisnanın yapıp yapılmayacağı ile ilgilidir. Örneğin bir gazetecinin, bir siyasi adayın sürekli olarak uyuşturucu kullandığını açıklamasını istediği hastane

eczacısı, bir hastanın tıbbi durumuyla ilgili bilgiyi açıklamanın önemli ölçüde toplum yararına olduğu durumlar için bu ilkenin doğru şeklini veya bu tür bir olayda geçerli bir istisna olup olmadığını bilmek isteyebilir.

Sonuç olarak hastanede etik bir sorunla karşı karşıya kalan veya meslektaşıyla etik bir anlaşmazlığa giren eczacı davranış tarzına karar vermeye nereden başlayacaktır? Öncelikle eczacılar bir gerçeğin açıklığa kavuştuğundan emin olmalıdır. Eczacı bunu yapmak için pek çok bakış açısından tartışmanın taraflarını dikkatle dinlemeli, tartışılan konunun tam bir tanımını formüle etmeli ve bu tanım üzerinde anlaşma sağlama ihtiyacı duymalıdır. Bu da anlaşmanın sadece eczacılıkla ilgili kısımları değil aynı zamanda önerilen hareketin yasal sonuçlarını, ilgili taraflar üzerindeki psikolojik sonuçlarını, ekonomik ve sosyal etkilerini tespit etmek anlamına gelecektir.

İlgili noktalar açıklığa kavuşturulduktan sonra etik açıdan problem devam ediyorsa eczacı veya tartışmaya taraf olan kişiler, hangi etik kuralın konu ile ilgili olduğunu açık ve kısa olarak ifade etmeye çalışmalıdır. Eczacı bunu yaparken o etik kuralın evrensel olarak uygulanması yani ilgili hususların benzer olduğu bütün durumlarda neyin doğru veya yanlış olduğunu söylemek için kullanılması gereken, nihai bir standart olarak savunmaya hazır olup olmadığını dikkate almalıdır. Çünkü kural bir kişi veya grup için geçerli olamaz.

Amerikan Eczacılar Birliği (AphA) mesleki davranışlarla ilgili olarak ilki 1852 yılında olmak üzere eczacılar için etik kurallar hazırlamıştır. 1969, 1975, 1981 ve 1990 da tekrar gözden geçirilerek düzenlenen bu kurallar eczacıların hastaları, meslektaşları, diğer sağlık personeli ve halkla ilişkilerinde yol göstermek amacıyla oluşturulmuştur.

Bu kurallar şu şekilde sıralanabilir:

Bir eczacı;

1. Hastaların sağlığından ve güvenliğinden sorumlu olmalı ve mesleki bilgilerini hastalara saygı sınırları içerisinde iletmelidir.

2. Hastanın yararının ve kanunların gerektirdiği durumlar hariç, mesleki kayıtların gizlilik ve kişisel özelliklerine her zaman saygılı olmalıdır.

3. Her hastanın kişiliğine ve itibarına saygılıdır.

4. Sunduğu hizmet karşılığında hakkı olan, ancak kabul edilebilir bir ücret almalıdır. Meslektaşları, diğer sağlık elemanları ya da herhangi bir meslek grubundan insanlarla, hiçbir zaman ücret paylaşımı gibi finansal birtakım anlaşmalara girmemeli ve bunları kabullenmemelidir.

5. Kanunları bilmek ve mesleğinin saygınlığını korumakla görevli olmalıdır.

Ayrıca, meslek etiğine uymalı ve meslek saygınlığını tehlikeye düşürebilecek hiçbir aktiviteye katılmamalıdır.

6. Hiçbir zaman, hastasına zarar verebilecek ya da kanun tarafından öngörülmuş standartlara uymayan ilaçlar hazırlamamalı, standartların dışında yardımcı madde, ilaç ve tıbbi malzeme kullanmamalıdır.

7. Hastaların doğru ve tam bilgi almalarını sağlamalı ve onları sunulan hizmetlerin maliyeti, değeri, vb. konularda aldatmaktan kaçınmalıdır. Ayrıca kaynakların dağılımı konusunda adil davranmalıdır.

Türkiye’de klinik eczacılık ve gerçek anlamda hastane eczacılığının görev ve sorumluluklarını belirleyen yeterli yasal düzenlemeler bulunmamasına rağmen, yukarıda sayılan etik ilkelerin ve kuralların, mesleki yaşamlarında ciddi etik sorunların içinde olan, özellikle hastane etik kurullarında görev alan eczacılara büyük ölçüde yol gösterici olabileceğine inanıyoruz.